

PROGNANIČKE PRIČE - O BUDUĆNOSTI I SUŽIVOTU

VESNA PERŠIĆ i SANJA KALAPOŠ
studentice etnologije
Filozofski fakultet
41000 Zagreb, Đ. Salaja 3

UDK 398.2:355.02(497:13)
Stručni članak
Primljeno 8.VI.1992.

U radu smo prikazale neka razmišljanja i stavove prognanika o povratku i suživotu. Gotovo svi su pokazali želju da se vrate, ali nikako i da žive s bivšim susjedima ili sugrađanima prema kojima su izgubili povjerenje. Premda ogorčeni zbog postupaka ili pasivnosti dojučerašnjih prijatelja, nitko od njih ne osjeća mržnju ni želju za osvetom.

Ovim je ratom materijalna kultura, a njome i veći dio osobnog identiteta ljudi diljem Hrvatske uglavnom posve uništena. Prognanici su, osim mnogih dragih im osoba, izgubili sve ili gotovo sve što su ikada posjedovali. Sad, u krajevima Hrvatske nedirnutima ratom, izgrađuju nove načine ponašanja, utemeljuju posebne obrasce kultura. No povratak je blizu. Potrebno je ne samo obnoviti kuće, vrtove i dvorišta, već i uspostaviti, tj. nastaviti prekinute međuljudske odnose s bivšim susjedima i sugrađanima koji su uglavnom otišli na neprijateljsku stranu, izdali donedavne prijatelje ili, u najboljem slučaju, samo tiho iselili. Da li je to moguće?

Budući da je skupljenih prognaničkih priča relativno malo s obzirom na ukupni broj prognanika, te da su vrlo različite, teško ih je na ovom mjestu razvrstati po skupinama ili ih nekako klasificirati. Stoga se zadovoljavamo izdvajanjem samo nekih karakterističnih izjava¹.

Počnimo sa šesnaestogodišnjim Goranom iz Karlovca. On je vrlo iskreno i jednostavno, gotovo dječje opisao svoj doživljaj rata. Nije imao nikakve materijalne gubitke, iz Karlovca je otišao uglavnom zbog škole, ali o svemu što se dogodilo, pa i o budućnosti, ima vrlo čvrste stavove. Evo što kaže:

Ja bih se rado vratio doma, a sad ne znam; morao bih još polagat neke predmete ako se vraćam, tako da ne znam, još razmišljam. A o suživotu i budućnosti: pa ne znam, ovaj, ne znam kako bih i da li bih mogao živjet s tim ljudima. Jednostavno, prije nego što se to sve dogodilo, nikad nisam birao prijatelje po nacionalnosti, nego prijatelja kao prijatelja i svi su mi bili dobri. Imao sam prijatelje i Hrvate i Srbe i Bosance, svih nacionalnosti, ali ne znam sada, nakon ovog svega, ne znam što bih ja...

Na takvo osjetljivo pitanje kao što je suživot teško je izravno odgovoriti. Možda je baš zbog složenosti i dubine toga problema mnogo znakovitiji odgovor koji nam je

Goran dao spontano, u obliku male priče, vraćajući se sam na temu suživotu. Iako nigdje ne kaže otvoreno da ne vjeruje u buduću zajednicu trenutnih neprijatelja, taj je njegov stav impliciran u onome što će reći:

Ne znam... to baš, mišljenje o tom suživotu; vratio bih se na to. Baš kad se stanje smirilo, išli smo u grad nešto kupovati. Jedva sam čekao da prestane uzbuna, da čovjek može izaći normalno van, pogledati dan, sunce... Čekali smo to i kad je došlo, išao sam baš po gradu, slučajno mi je pao pogled na jednu osmrtnicu. Vidio sam tamo ime tog dečka i sliku. Mislim, znao sam dečka... Dečko je bio svojih osamnaest-devetnaest godina. Da mi je poginuo netko još miliji, uopće ne znam šta bih napravio. Jer, stvarno, tog trenutka sam se tako grozno osjećao i poslije toga sam, kad bih išao po gradu, samo gledao na osmrtnice, i mislio da l' ću vidjet još jedno ime, da l' ću vidjet još nekog tko mi je poginuo, netko drag, netko bližnji... Jednostavno sam se bojao gledat na te osmrtnice tako da sam nekako zamrzio te odlaske u grad.

Devetnaestogodišnja Katica živjela je u selu Bapska, općina Vukovar. Iako iznosi stav o nemogućnosti zajedničkog življenja sa Srbima, s dosta pomirljivosti želi im sretan put u Srbiju, objašnjavajući to riječima:

Jedan kaže, ipak smo mi sretniji. Vidite vi kakvi su oni, puni mržnje, al bez obzira što oni nas tuku, ipak smo mi sretniji.

Ona ne pokazuje mržnju i ne teži osveti prema Srbima. Jedini osjećaj koji se može naslutiti iz njenih pomalo dvosmislenih izjava je potpuni gubitak povjerenja i to ne samo prema Srbima iz Vukovara već prema svim Srbima koje je kasnije susretala u mjestu u kojemu sada živi. Ogorčenost zbog nesreće koju je doživjela nastoji potisnuti izražavajući preziran stav, gotovo sažaljenje prema Srbima.

Oni su samo sanjari, samo bi htjeli veliku Srbiju, a ne mogu ni ono malo sirotinje. Šta sam vidjela kad sam bila u Srbiji, kod onoga Vuka Karadžića, kad sam vidjela. Takvo što nema ni u Africi. Jad i bijeda.

Katičina mišljenja o povratku i suživotu:

Šta sad kad im ovi dođu, možda ćemo morati to malo trpit, a kad šljemovi odu... Pa dašta će, kom je ko ubijen, taj će kad vidi Srbina, to bolje da... ne znam. I oni što misle. Ja im ne vjerujem. Kad dođu šljemovi u SAO Krajinu i šta ja znam. A kad mi dođemo tamo, ja ne znam kako ćemo. I sada kažu, oni su ta legalna vlast, a oni su nas proterali, oni su nas mučili, i sad da oni tamo ostanu kao legalna vlast, a zbog njih smo i otišli, a sad da oni ne odu. I ti svi Srbi, šta su oni napravili. Kazna im je jedino da odu u Srbiju, neka vide. Nek onda tamo žive kako znaju, u toj velikoj Srbiji.

Na izravno pitanje o suživotu rekla je:

Pa to se zna. Kako će to bit. Svi to znaju. Morat će otić. Oni, jednostavno, mislim da će biti najčistije. Šta su oni radili s Vukovarom, šta s tim ljudima i to

sve... Ja ne znam kako ćemo mi s njima dalje živiti. Ja ne znam kako će dalje biti. Uglavnom, otići će oni svi, ma nema ni godinu dana. Odma će otići. Neće se vratiti. Nek odu u Srbiju pa nek tamo žive u bungalovima. Najgore je, ajd još nama mladima, al onim starijima, mom tati i mami koji su radili dvadesetpet godina, sve su im oni, možeš misliti kako je njima... Njima je strašno. A mi još mladi, ajde mladi smo pa još ćemo raditi. Uništili su nam sve, sve što smo stoljećima... i crkvu. Sve što nisu ni Turci, ni koji su došli napadači, nisu niko ko što su ovi. Sad da mi, da bude suživot, pa to...

Sljedeću priču ispričao je dvadesetšestogodišnji Vukovarac Darko. Na samom početku svog izlaganja rekao je:

A što sam ja htio u životu raditi? Pa eto, završiti školu, sretno se oženiti, zaposliti se... i to bi bilo to. Međutim, sve je to palo u vodu, da bi nakon toga nastavio o svim strahotama proživljenim u Vukovaru - od prvih nesuglasica prije izbora 1990., preko zarobljavanja u Mirkovcima, gdje je proveo osam sati kao talac i s još šestero ljudi bio zamijenjen za automobil Renault 4, sve do povratka u Zagreb. Neposredno prije početka gotovo neprekinutog tromjesečnog napada, vratio se u Vukovar, jer kaže Vukovar je Vukovar. To je moj grad. U skloništimama je doživio najpotresniju i najopasniju epizodu svoga života, da bi o budućnosti rekao:

Slavonci vole svoju zemlju, vole svoj život, vole svoj mir. Nešto novo dolazi, netko prihvaća dobro, netko loše, zavisi, ali svi se NADAJU da će to biti dobro, da će biti mir. Konkretno, ja se nisam nikada interesirao politikom, ni bavio politikom; međutim, eto, sticajem okolnosti svi smo se počeli baviti politikom. To je možda u neku ruku i dobro, jer, ovaj rat kad završi, bar će se znati tko će gdje živjeti i tko su bili prijatelji, a tko je bio neprijatelj.

Osim ovdje navedenih proučile smo i brojne druge prognaničke priče i pisma. U svakom se od njih na ovaj ili onaj način iznose teška emocionalna stanja prouzročena ratom, prisilnim iseljenjem, odvajanjem od obitelji, materijalnim gubicima, prilagodbom na novu okolinu i životu u stalnoj neizvjesnosti, no nijedna osoba ne govori otvoreno o nemogućnosti suživota, smatrajući da je ono samo po sebi razumljivo iz svih opisanih strahota. Istodobno, nijedan ispitanik ne izražava mržnju, agresiju i netrpeljivost prema Srbima, no jednostavno žele prekinuti sve kontakte zbog velikog razočaranja u dojučerašnje sugrađane. Iako mnogi od tih Srba nisu izravno uključeni u rat, Hrvati su razočarani šutnjom i pasivnošću, koja je prouzročila mnoge smrti.

Ovdje to raspoloženje ilustrira pedesetosmogodišnji Ivan iz Vukovara:

Drugi ljudi su, dok su mene ti četnici maltretirali, tamo oni su stajali i gledali su. I od tih srpskih familija koje su bile dve tamo, ja mislim, jedan je mogao sa punim pravom - on je bio šef carine - on je mogao izići napolje, pa reć: 'Čujte ljudi, on je Hrvat, ali naš je, pa bili smo kod njega tri mjeseca u podrumu i nije niko od nas pucao! Nije točno da je on pucao, on je s nama bio. Nije niko, nismo imali iz čega pucati!' Međutim, niko nije ni riječ kazao.

Još jedan dokaz da su prognanici ogorčeni, ljuti, ali i izgubljeni, no ne i preplavljeni mržnjom izjava je gospođe Eme, Hrvatice iz Mirkovaca, protjerane na najgrublji način. Gospođa Ema ni danas ne zna gdje joj je muž i da li je živ, no ipak, u svom pismu ona kaže:

Ljubavi još uvijek imam i sretna sam da mržnje u sebi nemam. Bez obzira na sve strahote ovog rata, mislim da je mržnja najveći problem. Ovaj rat bi prestao kada bi mržnju zamijenila ljubav. To ljudi ne shvaćaju i ne trude se potisnuti mržnju iz sebe, nego je još više raspiruju. Ne znam da li ste gledali, a vjerujem da jeste, kada četnici ulicama Vukovara pjevaju: 'Biće mesa, biće mesa, klat ćemo Hrvate!' To je strašno! Ali ja to gledam i ne mrzim, zaista ne mrzim i sretna sam zbog toga. Da li će do kraja tako ostati, ne znam, ali bih to iskreno željela.

BILJEŠKE

¹ Prognaničke priče su sakupile Irena Plejić, Gordana Koruga, Vesna Peršić i Sanja Kalapoš.

REFUGEES' STORIES ABOUT FUTURE AND JOINT LIFE

Summary

The article is made up of the pieces of personal narratives of the refugees from war-struck regions of Croatia, currently living in Zagreb. The authors have presented attitudes of the refugees concerning the return to their homesteads, and especially to reconciliation, neighbourhood and collective and personal forgiving. The majority of the accounts bear witness to the distrust of refugees not only towards those neighbours who were directly involved in war atrocities but also to those who participated indirectly as taciturn and passive observers. However, the refugees reject to respond to hatred with hatred. While this text may not be representative because it is based on a number of personal accounts, it is, nevertheless, a powerful testimony to current feelings of the people who suffered the most in the course of the 1991/92 war in Croatia.